

УДК: 101:378 (477)

Філософсько-освітня рецепція вітчизняного культурно-історичного досвіду розвитку приватної вищої освіти

Т.А. ЛИТВИНЕНКО

Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, м. Харків, Україна,
E-mail: tamilalit@gmail.com**Авторське резюме**

У статті визначаються та розглядаються історичні здобутки і прорахунки у процесах інституалізації приватної освіти з метою їхнього врахування в сучасних умовах, здійснення експериментальної роботи з пошуку оптимальних шляхів формування освітнього простору, який відповідає потребам становлення і розвитку «суспільства знань». Стислий екскурс в історію розвитку вищої освіти на українських землях показує, як мірою підсилення процесів інституалізації ускладнювалися відносини між закладом вищої освіти і державною владою і водночас зростала роль вищого навчального закладу в розвитку культури, причому не тільки через поширення знань, але й через формування нових соціальних і освітніх практик. За приклад взяті Києво – Могилянська академія, Острозька слов'яно-греко-латинська академія, Харківський університет. Розробка філософсько-концептуальних засад розвитку приватної вищої освіти в умовах модернізації освітньої системи в Україні передбачає дослідження цього феномена як соціального інституту. Вона включає норми і правила, статуси і ролі освітніх практик, які певним чином організовані для забезпечення суспільної потреби у вищій освіті. В основу аналізу інституалізації приватної вищої освіти покладено теоретичну ідею, відповідно до якої про інституалізацію можна вести мову там, де сталий характер здобувають пов'язані з певною соціальною потребою соціальні практики.

Особливої актуальності проблематика здобуває в контексті перспективного розвитку приватної вищої освіти в Україні, яку можна вважати об'єктивною і довготривалою суспільною потребою.

Ключові слова: інституалізація приватної освіти, приватні навчальні заклади, філософсько-освітня рецепція, суспільна потреба, громадські пожертвування, приватна ініціатива, історико – генетичний метод.

Philosophical and educational reception of national cultural-historical experience of the development of private higher education

T.A. LITVINENKO

Kharkiv national pedagogical university H.S.Skovoroda, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: tamilalit@gmail.com**Abstract**

In the article historical achievements and miscalculations are determined and examined in the processes of institutionalization of private education with the purpose of taking them into account under modern conditions, realization of experimental work is from the search of optimum ways of forming of educational space which answers becoming necessities and development of «society of knowledges». A brief history of the development of higher education in the Ukrainian lands shows how the process of strengthening of processes of institutionalization were complicated relations between the institution of higher education and state authorities and simultaneously increased the role of higher educational institution in the development of culture, not only through dissemination of knowledge, and through the formation of new social and educational practices. Example taken Kyiv - Mohyla Academy, Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy, the Kharkiv University.

Development of philosophical and conceptual foundations for the development of private higher education in the conditions of modernization of education system in Ukraine is based on the study of this phenomenon as a social institution. It includes norms and rules, statuses and roles, educational activities which are organized to ensure social need of higher education. The theoretical basis of our analysis is the following idea: institutionalization takes place when social activitic concerning some social need are stable.

The problem is actual in the context of the development of Ukraine private higher education which was been an objective and durable need.

Key words: institutionalization of private education, private educational establishments, philosophical and educational reception, social need, public donations, private initiative, historical - genetic method.

Постановка проблеми. Для визначення філософсько-концептуальних основ розбудови приватної освіти в Україні у контексті модернізації освітньої системи велике значення має аналіз вітчизняного культурно-історичного досвіду її становлення і розвитку. Така теоретична ретроспектива дозволить виявити історичні здобутки і прорахунки у процесах інституаліза-

ції приватної освіти з метою їхнього врахування в сучасних умовах, забезпечити історично продуктивну спадкоємність у розвитку вітчизняної системи освіти, виявити головні функції, що виконувала приватна освіта на різних етапах її існування.

Аналіз досліджень і публікацій. На початку 2000-х років вийшла низка науко-

© Т.А. Литвиненко, 2014

вих монографій – колективних (С. Медведчук, Я. Романчук, Я. Ханник, І. Якимів; І. Добрянський, В. Постолатій; Д. Льюїс, Д. Гендель, О. Дем'янчук; за заг. ред. В. Астахової) і одноосібних (Дж. Стетар, В. Огаренко, О. Сидоренко), де становлення приватної вищої освіти в Україні виступило предметом безпосереднього аналізу, була захищена низка дисертацій, де означена проблематика була осмислена з позицій соціології (М. Бірюкова, Л. Герасіна, О. Дікова-Фаворська, О. Сидоренко та ін.), історичної (Т. Удовецька) і юридичної (В. Астахов) наук, державного управління (С. Жара) та ін.

Мета дослідження. Дослідити і розкрити філософсько-освітню рецепцію вітчизняного культурно-історичного досвіду розвитку приватної вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Коріння приватної освіти на теренах України сягають ще часів Київської Русі, коли «остаточно склався тип української елементарної приватної, домашньої школи – школи дяківни» [2, с. 24], а також «школи грамоти» і школи «майстрів грамоти», які стали осередками писемності та освіти в державі й утримувалися на кошти батьків.

Приватний характер зберігала освіта і за часів братських шкіл, які також утримувалися на кошти громади і меценатів, виступаючи проте важливими осередками не тільки освіти, але й широкого культурно-просвітницького та суспільно-громадського руху, осередками формування і розвитку національної самосвідомості та самоврядності українців.

Перші прототипи вищих навчальних закладів (Острозька школа, яку сучасники називали академією, та Києво-Могилянський колегіум, що згодом набув статусу академії) також утримувалися не на кошти держави, однак відіграли велику роль не тільки у формуванні національної системи виховання і освіти та розвитку педагогічної думки, а виступали вагомими чинниками національно-культурного розвитку в цілому. Саме із виникненням цих «академій» пов'язане становлення системи освіти на українських землях. На думку О.І. Навроцького, «розгляд еволюції вітчизняної вищої освіти, якщо дотримуватись методології Еліаса, необхідно починати із виникнення Києво-Могилянської академії» [2, с.18]. Але якщо розуміти інституалізацію як розгорнутий у часі процес формування і утвердження певних соціальних практик, то, на нашу думку, доцільно розпочати саме із розгляду «протоформ» вищої освіти на українських землях.

Острозька слов'яно-греко-латинська академія («тримовний лицей») була відкрита у 1576 р. князем Костянтином Острозьким (1527–1608) і вже із самого початку вирізнялася широким спектром своїх культурно-освітніх функцій. Це був і новітній заклад освіти, де ви-

вчали слов'янську, грецьку й латинську мови й так звані «вільні науки» (граматику, арифметику, риторичку, логіку та ін.), музику та хоровий спів. Це був і потужний науковий осередок, оскільки тут працювали відомі науковці: Кирило Лукаріс, Феофан Грек, письменник та громадський діяч Герасим Смотрицький, польський математик і філософ Ян Лятос, українські публіцисти та філологи Василь Суразький, Тимофій Михайлович, Іов Княгеницький, Дем'ян Наливайко та інші. Всі вони брали участь у діяльності наукового гуртка при академії, писали наукові праці, підручники, готували навчальні посібники тощо.

Значну роль у поширенні наукових знань в українському середовищі відіграла і друкарня, створена зусиллями Івана Федорова і за приватної підтримки князя Костянтина Острозького. Острозькі видання – «Буквар» (1587), «Новий Завіт з Псалтирем», «Острозька Біблія» (1581) вперше були видрукувані церковнослов'янською мовою. Українською мовою були видані «Псалтир», «Часослов», «Апокрисис». У 1618 р. М. Смотрицький видав «Граматику словенския», яка впродовж двох століть була єдиним підручником з цього предмета. Усі ці видання широко використовувалися у шкільній освіті братствами. Сама ж друкарня і її видавнича діяльність сприяли інтенсивному розвитку друкарської справи на українських землях. Приклад Острозького колегіуму показує наскільки плідним для освітньої і культурної справи може бути досвід взаємодії приватної ініціативи з боку мецената, який на добродійних, неприбуткових засадах засновує заклад освіти, і команди однодумців, яка гуртується і працює у цьому закладі. Заклад припинив своє існування у 1636 р., але за цей час його закінчило не менше 500 осіб, які стали вчителями, літераторами, друкарями, проповідниками.

Якісно новий етап у розвитку вітчизняної системи вищої освіти пов'язаний із створенням у 1632 р. Києво-Могилянської академії внаслідок злиття Київської Братської та Лаврської шкіл за значної підтримки київської громади. У заснуванні Києво-Могилянської академії почесне місце належить Єлизаветі Гулевичівні, дружині київського воєводи, поборниці українського освітництва, яка подарувала свою садибу із землями для створення цього культурно-освітнього комплексу. Процес заснування Києво-Могилянської академії засвідчує, яку важливу роль у виникненні нового закладу освіти може відігравати приватна ініціатива не тільки окремого мецената, а всієї громади. Тут також виявом приватної ініціативи стало те, що в академії було зібрано найбільшу кількість освічених, найкращих на той час діячів науки та культури: це і Петро Могила (опікун академії), Інокентій Гізель, Іоанікій Галятовський, Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький,

Лазар Баранович та інші. Усі вони зробили суттєвий внесок у розвиток вітчизняної освітньої справи і педагогічної думки, розглядали загальні питання виховання і навчання молоді, розробляли рекомендації з організації і здійснення навчання та виховання. Одні з них присвячували окремі праці проблемам освіти, створювали підручники та навчальні посібники, інші – порушували освітні питання в полімічних працях, виступах, промовах. Але в обох випадках вони здійснювали не просто навчальну, а широку культурно-освітню діяльність. Таким чином, приватна ініціатива в її різних формах – індивідуальній (благодійність, меценатство) і громадській – була визначальним чинником у розвитку не тільки усєї системи освіти того часу, але й національної культури у цілому.

Вже у Києво-Могилянській академії приватна вища освіта набула перших інституціональних форм. Система управління академією у XVII ст. мала таку структуру: найвищою посадою була посада ректора, який одночасно був ігуменом Києво-Братського монастиря; заступником був префект, який спочатку поєднував й обов'язки інспектора, економа і професора філософії; згодом обов'язки інспектора відпали. До адміністрації входив суперінтендант; із студентів призначалися візитатор, сеньйори, директори і Цензори, що стежили за порядком у класних кімнатах і бурсах та поведінкою студентів. Очолював апарат нагляду суперінтендант, якого обирали з професорів на один рік. Об'єднання студентів у вигляді малої і великої конгрегації створювалися лише за віковою ознакою (школярі і студенти). Щороку в академії навчалось від 500 до 2000 студентів, вікових обмежень не було.

Протягом існування академії було кілька спроб перетворити її на університет. Перша – у 1763 р., коли К. Розумовський у петиції Катерині II про відновлення колишніх прав і привілеїв українських запропонував відкрити двох університетів: один на основі Києво-Могилянської академії, а другий (новий) – у Батурині. Другий проект, за яким планувалося заснувати при академії два нові факультети – математичний і медичний, запропонував 1 лютого 1766 року київський генерал-губернатор Глібов. Обидва проекти реалізовані не були.

Проект Батуринського університету розробив Григорій Теплов у 1760 р., а його колишній вихованець К. Розумовський доповнив проект і подав на розгляд. У проекті пропонувалося виділити групи наук, зокрема історико-літературних, правничих, фізико-математичних, природничих, хіміко-біологічних та ін., а також традиційну групу класичних наук. Університет задумувався як повністю світський (без кафедр богослов'я). Цей проект теж не був реалізований.

Були плани заснувати університет у Ка-

теринославі [с. 73-80]. За планом князя Потьомкіна у місті вирішено було створити «великолепный университет с хирургическим училищем при нем», а також відкрити музичну і художню академію. Було створено спеціальну університетську комісію, виділено місце для забудови, але після смерті князя Потьомкіна та Катерини II її наступник Павло I указом від 12 грудня 1796 року ліквідував Катеринославське намісництво, а заодно припинив будь-яке будівництво у Катеринославі.

У Києво-Могилянській академії склалися достатньо авторитарні форми управління, домінували муштра і контроль. «Однак у даному навчальному закладі виникають і такі організаційні форми, які сприяли розвитку відповідальності і навичок самоврядування, тим самим розкриваючи потенціал позитивної свободи» [2, с. 51]. Показовими у цьому відношенні були студентські братства, що створювалися у Києво-Могилянській академії на зразок студентських організацій західноєвропейських вищих шкіл. Варто відзначити, що при вступі до конгрегації студенти давали урочисту обіцянку по закінченні закладу морально і матеріально підтримувати рідну школу. І значна частина випускників цю обіцянку виконувала, жертвуючи кошти на підтримку найбільш бідних студентів. Для збирання пожертвувань була створена спеціальна біла книга «Альбум», з якою ходили префекти конгрегації разом із асистентами, а іноді із настоятелем. Благодійну підтримку академії надавали і професори. Так, Петро Могила побудував конгрегаційну дерев'яну церкву, де збиралися, за свідченням гетьмана Самойловича, «пани-студенти для урочистих богослужінь зі свічами і факелами, розігрувалися «шкільні» драми [2, с. 51].

Тобто приватна ініціатива у забезпеченні функціонування цього першого вищого навчального закладу була задіяна широко і на всіх рівнях. У XIX ст. розпочався новий етап інституалізації вищої освіти, пов'язаний із становленням і розвитком її системи. У цей час на українських землях була заснована ціла низка вищих навчальних закладів. Розглянути кожний з них ми не маємо можливості, оскільки для цього потрібно було б спеціальне дослідження. Тому відповідно до історико-генетичного методу зупинимось на особливостях заснування першого з них – Харківського університету. Його приклад є показовим і в тому сенсі, що само його відкриття значною мірою завдячує саме приватній ініціативі. Харківський університет «був заснований на громадські пожертвування».

Ініціатором громадських пожертвувань на Харківський університет став дворянський просвітитель В.Н. Каразін, прихиливши думку не тільки вищих державних чиновників, а й самого царя на користь Харкова. Крім того, діячі польської культури, які мали великий вплив

на Олександра І, активно протистояли заснуванню університету на Правобережній Україні. В листопаді 1804 р. уряд видав університету установчу грамоту, а 17 січня 1805 р. університет був відкритий офіційно. Це ціле учбове містечко, яке повинне було утримуватись на кошти товариства, управлятися колегією професорів і представниками дворянства, які зробили пожертвування» [2, с. 58-59].

Приклад заснування Харківського університету показує, що приватна ініціатива по створенню вищого навчального закладу може не тільки виражати вже об'єктивно наявні в суспільстві освітні, соціокультурні потреби, а і діяти, так би мовити, «на випередження», сприяючи їх формуванню і усвідомленню. Так, Василь Назарович Каразін зі своєю приватною ініціативою по заснуванню Харківського університету діяв у соціокультурному середовищі, де потреба у здобутті вищої освіти була ще не повною мірою усвідомлена. За визнанням попечителя Харківського учбового округу С. Потоцького, харківське тогочасне суспільство в загальній масі «зберігало стійку упередженість до науки і не мало особливої потреби у вищій освіті. Дворянство не бажало посилати своїх дітей до університету, традиційно орієнтуючись на благородні пансіони та військові училища. Всі інші стани суспільства в культурному відношенні стояли ще нижче. Тож для набору абітурієнтів було проведено широку кампанію по всіх губерніях Харківського учбового округу» [2, с. 62]. На такому неблагоприємному соціокультурному тлі В.Н. Каразіну вдалося схилити місцеве дворянство до підтримки своєї ідеї створення університету і воно пожертвувало для цього 400000 рублів. Інші пожертвування (купецтва і громадян, катеринославського дворянства і т. п.) отримано було також завдяки впливу Каразіна. Він залучив до цієї справи популярних діячів серед усіх станів. Але даний приклад свідчить і про необхідність підтримання приватної ініціативи, для того щоб вона набула життєздатності і з боку уряду. Так, «уряд зі свого боку намагався заохотити дворянство до університетів новими пільгами для студентів і випускників. Особливе значення для зміни в ставленні дворянства до університетської освіти відіграв указ 1809 р., згідно з яким лише університетський диплом або спеціальні екзамени давали право на чин колезького асесора, що, у свою чергу, відкривав двері для спадкового дворянства» [2, с. 62]. Але якщо на першому етапі становлення Харківського університету втручання держави мало позитивне значення, то на подальших етапах ситуація суттєво змінюється і закладаються основи традиції жорсткого регулювання з боку держави перебігу всіх освітніх справ.

Ця традиція жорсткого регулювання прослідковується в усій системі вищої освіти Російської імперії, оскільки сама справа освіти

почала розглядатися як особливо важлива для держави. Як зазначає з цього приводу М.Л. Ткачук, – «виголошуючи справу народної освіти «особливою державною частиною» й беручи на себе функції всебічної – від матеріальної до інтелектуальної і виховної – опіки над нею, влада послідовно і методично втілювала у життя виплекану ідею уніфікації навчальних закладів Імперії і принципу єдиноначальності в керівництві ними. З часів олександрівських реформ освітянська справа в Росії стає частиною складного бюрократичного механізму держави. Викладання і навчання прирівнюються державній службі, російський професор і російський студент мають відповідний чин у «Табелі по ранги» [7, с. 38-39].

Таке всебічне і жорстке втручання держави у розвиток вищої освіти мало чисельні негативні наслідки, насамперед суттєве скорочення університетської автономії і ступеня академічної свободи. Апофеозом негативних наслідків такого втручання стала заборона викладання в університетах філософії, оскільки «користь від неї не доведена, а шкода від неї можлива». Заборона викладання філософії не обминула жоден освітній заклад: «припинили своє існування філософські факультети, реорганізовані в историко-філологічні й фізико-математичні, викладачі філософії були звільнені з університетів або переведені на інші кафедри. Отже, позбавлення філософів можливості працювати в офіційних державних структурах, утрата прав видання, користування бібліотеками, професійного спілкування, зв'язків із зарубіжжям привело до провалля у філософському розвитку. В Харківському університеті кафедра філософії припинила своє існування аж на 24 роки (з 1850 р. по 1874 р.), що призвело не тільки до повної відсутності філософії в університетському курсі, але й до призупинення філософських традицій» [7, с. 83-84]. «Морок спустошення й наукового занепаду, що вкрив російські університети, почав розвіюватись з середини 50-х років. Наказами Олександра II, котрий посів російський престол 1855 року, один за одним скасовувались університетські обмеження попередньої доби. 1861 року знов були відкриті кафедри філософії. Новий університетський Статут (1863) оголошував Ради професорів головним органом університетського самоврядування. Втім, наскільки далеко було «автономії» 1863 року до академічної свободи німецьких університетів видно хоча б із того, що найголовніше – ідея вільного викладання і вільного навчання – так і не знайшла, попри наполягання прогресивної професури, підтримки з боку уряду» [7, с. 45].

Питання про автономію університетів залишилось нерозв'язаним і в наступні роки. «Уряд, змушений піти на поступки університетській автономії в роки першої російської революції, 1907 року прояснив питання раз і на-

завжди: автономія є виборність, але не свобода від Міністерства народної освіти» [7, с. 46]. За таких умов значення приватної ініціативи у розвитку вищої освіти було суттєво обмежене. Приватна ініціатива значною мірою перемістилася у сферу народної освіти і, насамперед, організації та підтримки діяльності недільних шкіл. Слід зазначити, що наприкінці XIX – початку XX ст. інтенсифікується процес створення вищих навчальних закладів за приватної ініціативи, спочатку для підготовки фахівців з окремих напрямів, не охоплених державними вищими навчальними закладами, а також для вихідців із тих соціальних груп, які за своїми становими, національними і статевими (жіноцтво) ознаками не могли отримувати освіту в державних ВНЗ. «Неурядова вища школа утворювалася, як правило, передовою інтелігенцією на свої кошти та кошти, що сплачували студенти за навчання, інколи на гроші торговельно-промислових кіл. Це була досить специфічна система громадських та приватних навчальних закладів, які не фінансувалися з бюджету й були представлені курсами, інститутами, іноді – університетами. Лише в окремих випадках казна декотрим з них виділяла невеликі суми» [2, с. 17].

Заснування приватних навчальних закладів в Україні (тій її частині, що входила до складу Російської імперії) в зазначений час регламентувалося окремим законодавчим актом (положенням), де вказувалося, що заснуються приватні навчальні заклади з метою сприяння й допомоги урядові у справі народної освіти.

На початку процесу створення вищих навчальних закладів у 70-х роках XX ст. вони ще залишалися досить нестабільними утвореннями і зазнавали значних утисків від уряду і Міністерства народної освіти. Ситуація поліпшилася із прийняттям у 1905 році указу Міністра освіти І.І. Толстого, «яким дозволялося відкривати приватні навчальні заклади з програмою навчання вище загальної середньої освіти. Ця подія дала поштовх швидкому процесу формування приватних ВНЗ вже як самостійного явища...За офіційними даними на 1907 р в Російській імперії налічувалося близько сорока закладів такого типу. З них безпосередньо в Україні – вісім, серед яких найбільш відомі: жіночі курси у Києві і Харкові, Київський жіночий Фребелевський та комерційні інститути» [4, с. 17-18].

Подальше зростання «вільних» ВНЗ припадає на 1908-1909 р.р., коли в Україні їх з'явилося ще тринадцять [5, с. 176], а на початку 1917 року в Російській імперії налічувалося понад 80 приватних ВНЗ, третина яких діяла на території України [с. 100]. Для порівняння, у 1914-1915 навчальному році на Україні (у сучасних границях) нараховувалося 88 середніх спеціальних навчальних закладів (12,5 тис. учнів) і 27 вищих шкіл (35, 2 тис.

студентів) [3, с. 339]. Отже, більшість вищих навчальних закладів були приватними. Серед них переважали різні жіночі інститути, заклади медичного, а згодом технічного і комерційного профілів. Така структура приватної вищої освіти цілком відображала тогочасні потреби суспільства. Жіноцтво все більше відчувало потребу у суспільній самореалізації і прагнуло через вищу освіту здобути більшу самостійність і більші можливості для саморозвитку, розвиток промисловості все більше потребував кадрів вищої кваліфікації, так само, як і розвиток торгівлі та комерції.

Висновки. Історичний досвід розвитку системи вищої освіти на українських землях показує, яку суттєву роль у ньому може відігравати приватна ініціатива. Вона може стати вирішальною і при створенні навчального закладу, і при підвищенні якості освіти, що надається у ньому. Підтвердження цього висновку знаходяться на всіх етапах формування системи вищої освіти, зокрема і на початку XX століття. Досить показовим у цьому відношенні є створення Харківського комерційного інституту (1916 р.). «Його було створено на базі вищих комерційних курсів Харківського купецького товариства за допомогою органів міського самоуправління та Ради гірничо-промисловців Півдня Росії, клопотання яких перед Міністерством торгівлі і промисловості відіграло ключову роль у відкритті закладу» [2, с. 19]. Водночас нова російська буржуазія, виділяючи кошти на створення приватного навчального закладу, вимагала від нього підвищення рівня підготовки слухачів і студентів, що в цілому сприяло підвищенню рівня якості вищої освіти.

Отже, незважаючи на численні проекти освітніх закладів, протягом XVII-XVIII ст. в Україні діяв лише один заклад, де можна було здобути високу освіту – Києво-Могилянська академія. У 1817 р. академію закрили, замість неї в тому ж році було створено Київську духовну семінарію, перейменовану у 1819 р. в Духовну академію, яка припинила своє існування 1918 р. У 1992 р. академію було відроджено як Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Цей стислий екскурс в історію розвитку вищої освіти на українських землях показує, як мірою підсилення процесів інституалізації ускладнювалися стосунки між закладом вищої освіти і державною владою і, водночас, зростала роль вищого навчального закладу у розвитку культури, причому не тільки через поширення знань, а і через формування нових соціальних і освітніх практик. Як зазначає з цього приводу О.І. Навроцький, – «у доіндустріальному (традиційному) суспільстві виникали значні труднощі, пов'язані з переходом від практик домашнього навчання до чітко організованої системи занять у стінах вищого

навчального закладу, що потребувало формування особливих вмій і навичок, у тому числі і дисципліни, необхідної для навчання і формування колегіуму як соціального організму [2, с. 50-51].

Для осмислення сучасних проблем розвитку приватної вищої освіти України, які стосуються джерел її фінансування, важливо відзначити, що випадки заснування вищих приватних закладів на комерційних засадах з метою отримання прибутку у Російській імпе-

рії були поодинокі. У своїй більшості «вільні» навчальні заклади належали до категорії неприбуткових і не ставили собі за мету досягнення комерційного успіху. «У практиці вільної школи всі кошти, що надходили від громадських організацій, окремих філантропів, а також у вигляді плати за навчання, повністю витрачалися на заробітну платню викладачів, розвиток матеріальної бази, вдосконалення навчального процесу та допомогу окремим студентам» [4, с. 17].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX-начале XX в. / А.Е. Иванов. – М.: Наука, 1991. – 392 с.
2. Навроцкий А.И. Высшая школа: теория и практика модернизации. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2007. – 196 с.
3. Нежинский Н.П. Развитие образования в Украине до Великой Октябрьской социалистической революции // Украинская Советская Социалистическая Республика: Энцикл. Справ. – К., 1987. – С. 336-339.
4. Приватна вища школа України на шляху інновацій: Монографія [авт. колектив Віктор Андрущенко, Борис Корольов, Валентина Астахова та ін.]; / За ред. В.П. Андрущенко та Б.І. Корольова; Акад. пед. наук України. Ін-т вищ. освіти, Харк. гуманіт. ун-т «Нар. Укр. Акад.». – Х.: Вид-во НУА, 2005. – 320 с.
5. Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант. – Х.: НУА. 2000. – 176 с.
6. Радіонова Н.В. Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у XIX столітті: Монографія. – Суми: ВАТ «СОД», Вид-во «Козацький вал», 2008. – 320 с.
7. Ткачук М. Київська академічна філософія XIX-початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження. – К.:ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014

REFERENCES:

1. *Ivanov A.E. Vysshaya shkola Rossii v kontse XIX-nachale XX v. (Higher school of Russia in the end XIX the begining of the XXth century). M.: Nauka, 1991. 392 p.*
2. *Navrotskiy A.I. Vysshaya shkola: teoriya i praktika modernizatsii (Higher school: theory and practice of modernization). Harkov: Harkovskiy natsionalnyiy universitet imeni V.N. Karazina, 2007. 196 p.*
3. *Nezhinskiy N.P. Razvitie obrazovaniya v Ukraine do Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii (The Development of education in Ukraine to the great October socialist revolution). Ukrainskaya Sovetskaya Sotsialisticheskaya Respublika: Entsikl. Sprav. K., 1987. P. 336-339.*
4. *Pryvatna vyshcha shkola Ukrainy na shliakhu innovatsii: Monohrafiia (Private high school of Ukraine on the way of innovation: Monograph). Kh.: Vyd-vo NUA, 2005. 320 p.*
5. *Privatnaya vysshaya shkola v ob'ekte vremeni: ukrainiskiy variant (Private high school in the lens of time: Ukrainian version). H.: NUA. 2000. 176 p.*
6. *Radionova N.V. Rerezentatsii filosofii v osvritnomu prostori Slobozhanshchyny u KhIKh stolitti: Monohrafiia (Representation of philosophy in educational space of Slobozhanshchina in the XIX century: the Monography). Sumy: VAT «SOD», Vyd-vo «Kozatskyi val», 2008. 320 p.*
7. *Tkachuk M. Kyivska akademichna filosofiiia KhIKh-pochatku KhKh st.: metodolohichni problemy doslidzhennia (Kyiv academic philosophy of the XIX-early XX centuries: methodological problems of research). K.: ZAT «VIPOL», 2000. 248 p.*

Литвиненко Таміла Анатоліївна – викладач
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Адреса: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2
E-mail: tamilalit@gmail.com

Litvinenko Tamila Anatoliivna – lecturer
Kharkiv national pedagogical university H.S. Skovoroda
Address: 2, Bliukhera str., Kharkiv, 61168
E-mail: tamilalit@gmail.com